

adet altın havanın da bulunduğu çok sayıda altın eşya ve mücevher gönderen Humâreveyh'in bu çeyize 1.000.000 dinar harcadığı söylenir. Gelin 8 Muharrem 282'de (9 Mart 895) Bağdat'a vardı ve muhteşem bir düğün yapıldı.

Kızının çeyizi için yaptığı bu büyük ısraftan başka Humâreveyh, babası Ahmed b. Tolun'un Fustat'ın yanında tesis ettirdiği Medînetülkatâi' adlı şehrin etrafında, içinde her türlü çiçeğin yetiştiği çok büyük bir bahçe yaptırdı. Bahçedeki bütün hurma ağaçlarının gövdeleri altın suyuna batırılmış bakır levhalarla kaplanmıştı ve ağaçların arasında su kanalları dolaşıyordu. Süs, nakış ve debdebeye çok düşkün olan Humâreveyh güllerin ve çiçeklerin bile sanatkârane ekilmesine dikkat ederdi. Bahçenin bir kısmı da hayvanat bahçesi şeklindeydi. Bu bahçenin içinde ayrıca duvarları altın kaplama olduğu için "Dârüzzeheb" denilen bir köşk vardı; duvarlarında insan boyunun bir buçuk katı kadar büyüklükte Humâreveyh'in, eşinin ve şarkıcılarının değerli taşlarla bezenmiş resimleri yer alıyordu. Sarayda çok sayıda câriye ve gulâm vardı. Aylık gideri 23.000 dinarı bulan mutfakta pişirilen yemeklerden saray mensupları yedikten sonra kalanı dışarıya satılıyordu.

Zamanla idareyi Mâzerâi ailesinin ve vezir Ali b. Ahmed el-Mâzerâi'nin eline bırakan Humâreveyh, Dimâşk'ta bulunduğu bir sırada hizmetçileri tarafından Deyrimürrân'da geceyi uyurken öldürüldü (27-28 Zilkade 282/17-18 Ocak 896) ve cenazesi Mısır'a götürülüp Mukattam dağının eteklerinde babasının yanına gömüldü. Bu sırada toplanan devlet adamları büyük oğlu Ceyş'e biat ettiler. Mısır Humâreveyh zamanında dışarıdan gelebilecek saldırılardan korunmuştu; ancak onun giriştiği harcamalar ülkeyi âdeta içerden çökertmiş durumdaydı. Bu sebeple kendisinden sonra gelen çocuklarının boş bir hazine ile daha fazla yaşatamadıkları devlet kısa bir müddet sonra çöktü (292/905).

Humâreveyh ava düşküncü; aynı zamanda hattatlığıyla da tanınıyordu. Âlim ve edipleri himayesine alır, mimari ve kültürel faaliyetleri teşvik ederdi. Babası gibi o da İskenderiye Feneri'ni tamir ettirmişti. Ünlü dil âlimi Muhammed b. Abdullâh b. Muhammed b. Müslim ile şair Kâsım b. Yahyâ el-Meryemî onun ihsan ve himayesine mazhar olmuştu.

BİBLİYOGRAFYA :

Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), X, 8, 18, 29-30, 34, 36, 39, 42, 51; İbn Asâkir, *Târîhu Dimâşk*, XVII, 45-50; Belevî, *Siretü Ahmed b. Tûlûn* (nşr. M. Kürd Ali), Kahire, ts. (Mektebetü's-Sekâfe), s. 336-340, ayrıca bk. İndeks; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, VII, 399-475; a.e. (trc. Ahmet Ağırakça), İstanbul 1986, VII, 336-396; İbn Hallikân, *Vefeyât*, II, 249-251; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XIII, 446-448; Makrîzî, *el-Hıta*, I, 320 vd.; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, III, 65-95; Artuk, *İslâmî Sikkeler Kataloğu*, I, 189-192; Ahmed Abdürrâzık Ahmed, *Târîhu Mısır ve âşâruha'l-İslâmiyye*, Kahire 1981, s. 93-102; C. Brockelmann, *Târîhu's-şu'ûbi'l-İslâmiyye* (trc. Nebîh Emîn Fâris – Münîr el-Baalbekî), Beyrut 1988, s. 223-225; Ahmed Muhtâr el-Abbâdî, *Fi't-Târîhi'l-Abbâsi ve'l-Fâtmi*, İskenderiye 1987, s. 135-138; İhsan Abbas, *Şezerât min kütübün meşkûde fi't-târîh*, Beyrut 1988, s. 217 vd.; J. L. Bacharach, "Tulunids", *Dictionary of the Middle Ages*, New York 1989, XII, 224; Münâ Hasan Ahmed Mahmûd – Hasan Ahmed Mahmûd, *Mısrü'l-İslâmiyye*, Kahire 1990-91, s. 99-100; Abdurrahman er-Râfî – Saîd Abdülfettâh Âşûr, *Mısr fi'l-üşûri'l-vüştâ*, Kahire 1992, s. 99-106; Ebülfeyz Elçibey, *Tolunoğulları Devleti: 868-905* (haz. Fazıl Gezenferoğlu – Selçuk Akın), İstanbul 1997, s. 118-134; M. Sobernheim, "Humâreveyh", *IA*, V/1, s. 585-587; Şinasi Altundağ, "Tolunlular", a.e., XII/1, s. 433-434; U. Haarmann, "Khumarawayh", *EP* (İng.), V, 49-50.

▲ AHMET AĞIRAKÇA

HUMÂSİYYÂT

(الحماسيات)

Bir hadisi kitabına alan müelliften Hz. Peygamber'e varıncaya kadar senesinde beş râvi bulunan hadisler için kullanılan terim (bk. İSNAD).

HUMBARACI

Osmanlı Devleti'nde bir askerî sınıf.

Farsça *hum-i pâreden* (içine para konan küp) bozma olan *humbara* (*kumbara*) askerî terim olarak demirden yapılmış, içine patlayıcı madde doldurulan yuvarlak bir çeşit merminin adıdır. Farklı ağırlıklarda ve büyüklükte olan humbaraların el ile atılanlarına "humbara-i dest" (humbara-i ma'den-i dest), havanla atılanlarına "humbara-i kebir" adı verilir. Bu mermiyi havan topu vasıtasıyla kullanan topçuya *humbaracı* (*kumbaracı*), bunu yapan ve kullananların bağlı bulunduğu ocağa da *Humbaracı Ocağı* denirdi.

Kapıkulu Ocakları'nın yaya kısmından olan humbaracı sınıfının XV ve XVI. yüz-

yıllar arasında kurulduğu tahmin edilmektedir. Mustafa Nûri Paşa'ya göre humbaranın icadı Fâtih Sultan Mehmed zamanında olmuş ve 1475 İşkodra Muhasarası'nda kullanılmıştır. Humbaracılar önceleri Topçu ve Cebeci ocaklarına bağlı olarak görev yapıyorlardı. 1578'de Topçu bölükbaşlarından Mustafa tüfek fitili ve el humbarası imalâthanesi kurmuştu. Daha sonra Topçu Ocağı'nda top falyaları, havan, büyük ve küçük humbaralar imali için bir dökme bölüğü de ihdas edilmişti (1078/1667).

Silâh yapımı, tamiriyle uğraşan, barut ve harp levazımını tedarik edip hazırlayan sınıfların bulunduğu Cebeci Ocağı'nda da ayrı bir sınıf olarak humbara dökücüleri vardı (bk. CEBECİ). 1098 (1687) yılı ulûfe defterlerine göre Cemâat-i Rihteciyan-ı Humbara adı altında yirmi bir humbara dökücüsü, 344 barutçu, on yedi kadar da lağımçı bulunuyordu.

Humbaracıların esas kısmı maaşlı değil timarliydı. Timarlı olanlar devlet merkezinde bulunmayıp kalelerde hizmet ederlerdi. Bu humbaracıların âmiri merkezde bulunan humbaracıbaşıydı.

Önceleri bütün topçu kuvvetleri gibi devrin ihtiyaçlarına cevap verecek durumda bulunan humbaracılık XVII. yüzyıldan itibaren ihmale uğramış, özellikle 1100'den (1689) sonra önemini iyice kaybetmeye başlamıştır. Bundan dolayı humbaracılığın Avrupa'daki gelişmesi göz önünde tutularak ıslahı düşünüldü. I. Mahmud zamanında humbaracıbaşı tayin edilen Fransız asıllı Ahmed Paşa (Comte de Bonneval) ıslah işiyle görevlendirildi. Veziriâzam Hekimoğlu Ali Paşa'nın sadrazamlığı döneminde 1146 (1733) yılın-

II. Mahmud döneminin humbaracı neferi (M. Şevket Paşa, *Osmanlı Teşkilât ve Kıyâfet-i Askeriyyesi*, İÜ Ktp., TY, nr. 9392)

da Ahmed Paşa'nın çalışmaları ile ulûfeli humbaracı teşkilâtının Avrupaî tarzda ıslahına başlandı. Bu tarihten itibaren belgelerde Humbaracı Ocağı adıyla anılan yeni bir teşkilât oluşturuldu ve doğrudan sadrazamın nezaretine bırakıldı. Mîr-i mîrânlık rütbesiyle humbaracıbaşılık görevi de Ahmed Paşa'ya verildi. Ayrıca ulûfeli humbaracılar için Üsküdar'da Ayazma Sarayı'nda bir imalâthane ve bir kışla yapıldı (1147/1734).

Humbaracıbaşı Ahmed Paşa'nın yeni askerî teşkilât için koyduğu esaslar bir telhisle I. Mahmud'a arzedildi. Buna dair I. Mahmud'un hatt-ı hümayunu ile telhis ve nizamnâme sûreti Subhî'nin *Târih*'inde (vr. 58^b) bulunmaktadır. Burada ulûfeli Humbaracı Ocağı'nın teşkilâtı, teşhizatı, elbiseleri ve emeklilikleri yeni bir nizamla bağlanmaktaydı. Ulûfeli Humbaracı Ocağı için Bosna taraflarında 300 nefer alındı. Böylece 300'ü ulûfeli ve 301'i zeâmet ve timar sahibi olmak üzere humbaracıların sayısı 601 neferi buldu.

Ahmed Paşa'nın hazırladığı kanunnâme gereğince ulûfeli humbaracılarından her 100 kişi bir oda teşkil etmek üzere bir ocak meydana getirildi. Her odaya bir odabaşı (yüzbaşı), iki ellibaşı, üç otuzbaşı, on onbaşı, vekilharç, imam, hoca, çavuş, tabip, cerrah, yazıcı, davulcu vb. olmak üzere yirmi beş kişi tayin edildi. Alaybaşı da denilen humbaracıbaşının yevmiesi 360, neferlerin yevmiesi ise 18 akçe olarak belirlenmişti. Böylece ulûfeli 300 neferin yıllık ulûfeleri 15.930 kuruş, alaybaşının 1062 kuruş hesap edilmisti. Önceden bu rakam 300 nefer için yıllık 8121 kuruş gibi az bir meblağdı. Yine aynı nizamnâmeye göre Humbaracı Ocağı zâbit ve neferleri piyade olacak, ferman olmadıkça ata binmeyeceklerdi. Sıkı bir tâlimle eğitilecek olan humbaracılarından eği-

timlerini bitirenler Vidin, Niş, Hotin, Azak ve Bosna gibi serhad kalelerine humbaracıbaşı tayin edilebileceklerdi.

Ahmed Paşa'nın humbaracılık sanatındaki eğitim ve öğretimi hesap ve hendeseyle dayanmaktaydı. Hendesehâne diye de anılan Humbarahâne'de aynı zamanda geometri dersi veriliyor, böylece hasekilerden ve Boğaziçi bostancılarından seçilmiş talebe ile Humbarahâne bir askerî okul şeklini almış oluyordu. Diğer taraftan Humbaracıbaşı Ahmed Paşa bu faaliyetleri esnasında zamanın en ileri tekniğine uygun 100 adet humbara havanı ve 50 bin adet humbara döktürmüştü. Ayrıca 32 kıyye çapında 8250 ve 18 kıyye çapında 5200 humbara dânesinin tersane imalâthanelerinde döktürülerek Top-hâne'ye teslimi için emir verilmişti. Ancak onun ölümünden sonra ocak ihmale uğradı. I. Abdülhamid döneminin sadrazamlarından Halil Hamid Paşa tarafından ocağın ıslahına çalışıldıysa da iyi bir sonuç elde edilemedi. III. Selim zamanında humbaracılar ve lağımçılara mahsus kanunnâmeler hazırlatılarak bunlara asrın ihtiyaçlarına uygun bir düzen verilmeye çalışıldı. 1792'de Halıçoğlu'nda Humbarahâne inşa edildi. Bu kışlanın Sütlüce tarafı lağımçı (istihkâm) efradına, Hasköy tarafı humbaracı neferlerine mahsus olmak üzere ikiye ayrıldı. Bu iki sınıf asker için ayrı ayrı nizamnâmeler hazırlandı, timar ve zeâmetler tahsis edildi.

1207 (1792) tarihli Humbaracı Ocağı kanunnâmesine göre her elli humbara için onar nefer humbaracıdan 500 humbaracı ve beşer kişiden 250 mülâzım ter-tip ediliyor, her on neferin biri halife, dokuz yamak sayıldıktan sonra beş nefer üzerine "serhalife" adıyla bir zâbit, ocağa bir kethüdâ, bir çavuş ve bir alemdar tayin ediliyordu. Ayrıca maaşlar, azil, nasp

ve terfi usulleri, teşhizatla emeklilik yeni baştan düzenleniyordu.

III. Selim, tahta geçişinin ilk yıllarından itibaren humbara tâlimlerine çok önem vermişti. 1210'da (1795) humbaracılara bağlı olmak üzere Mühendishâne-i Berî-i Hümayun'u kurdu. Bu sırada talebenin sayısı seksen, humbaracıların sayısı 200 idi. Sonradan talebe kırka indirilmiştir. Mahlûl zeâmet ve timarlar sayıları 500'e çıkarılan humbaracılara verildiği gibi humbaracıbaşılık boşalırsa yerine bir defa mühendislerden, bir defa da ocak ağalarından birinin getirilmesi ve bu makamın Mühendishâne'ye bağlanması kabul edilmiştir. 1797'de çıkarılan nizamnâme ile de ocak daha mükemmel teşkilâta kavuşturulmuştur. Humbaracılar bu dönemde bazı iç olaylara karıştılar. III. Selim aleyhine çıkan ve padişahın tahttan indirilip şehid edilmesiyle sonuçlanan Kabakçı Mustafa İsyanı'nda âsilere yardım ettilerse de II. Mahmud zamanında yenicilerle karşı hükümet tarafını tuttular.

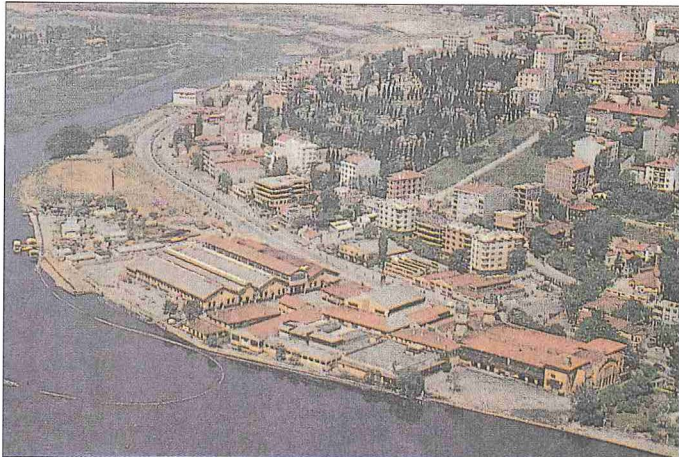
Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye'nin teşkili sırasında (1826) Topçu, Lağımçı ve Humbaracı ocakları kaldırılmayıp yeni bir düzenlemeye gidildi. Topçubaşılık Top-hâne-i Âmire Müşirliği haline getirilince Humbaracı Ocağı da buraya bağlı ayrı bir askerî birlik oldu. 1832'de iki tabur halinde bir humbara alayı mevcuttu. 1836'da burada 109'u sipahi, 229'u yaya olmak üzere 338 kişi görev yapıyordu.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 33, s. 237; nr. 34, s. 59-60; BA, İbnülemin - Askerî, nr. 1165; BA, Cevdet - Saray, nr. 8426; BA, Cevdet - Askerî, nr. 27324, 33101, 45137; Subhî, *Târih*, vr. 58^a vd.; *Teşrifât-ı Kadîme*, s. 131; Cevdet, *Târih*, I, 37; III, 185; VI, 356 vd.; Mustafa Nûri Paşa, *Netâyicü'l-vukûât*, İstanbul 1327, I, 63; III, 87, 91; IV, 111; Mehmed Râif, *Mir'ât-ı İstanbul*, İstanbul 1314, s. 554, 555, 556, 557; Ahmed Refik [Altınay], *Tesâvir-i Ricâl*, İstanbul 1331, s. 85 vd.; *Türkiye Maarif Tarihi*, I, 49; Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları*, II, 117-133; Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, s. 123, 161, 186; Hayriye Miskioğlu, *Humbaracıbaşı Ahmed Paşa* (lisans tezi, 1948), İÜ Ed.Fak. Tarih Semineri Kitaplığı, nr. 431; Ahmet Halaçoğlu, *Humbaracı Ocağı ve Humbaracı-başı Ahmed Paşa'nın Hayatı, İslahatları* (lisans tezi, 1982), İÜ Ed.Fak. Tarih Semineri Kitaplığı, nr. 3533; Mehmed Ârif, "Humbaracıbaşı Ahmed Paşa", *TOEM*, III/18 (1331), s. 1153-1157; Pakalın, I, 854-855; M. Cavid Baysun, "Ahmed Paşa Bonneval", *İA*, I, 199; a.mlf., "Kumbaracı", a.e., VI, 982-985; Cengiz Orhonlu, "*Khumbaradji*", *EP* (İng.), V, 52-53.

AHMET HALAÇOĞLU

Humbaracılar
Mezarlığı -
Sütlüce / İstanbul

Humbaracılar Mezarlığı. Günümüzde Beyoğlu'na bağlı Sütlüce mahallesinde olup humbaracı askerlerinin defnedilmesiyle oluşmuştur. Halen Karaağaç Mezar-